

Ady Endre életrajza. Idestova huszonöt éve, hogy első verses kötete megjelent; ötödik éve lesz már, hogy meghalt. De költészete „elintézve“ ma sincs és még soká nem lesz. Végzetévé vált: politikai megrogzítottsága, mi pártharcok martalékává tette költészetét. Életében politikai pártállás szerint oszlottak meg hívei és támadói, s e körülmény őt befolyásolta, eredeti magatartását dacosabbá ingerelte. Politikai ellenféltől objektív méltatásban alig, pártféltől elfogulatlan megítélésben talán nem is volt része. Halálával még félszegebb lett végzete. Egy forradalmi kormány a nemzet halottjaként temettette el őt, kit nemzete csaknem kitagadott s e kormány, melynek forradalmát a haladokló nem ismerte el a magáénak, temetésén politikai vádaskodásokra használta fel a gyászbeszédeket.

Ujabbban, a magunkba szállás és a közelmúlt eseményein való tépelődés első óráiban, a komoly meg-gondolás hangjait is hallottuk oly oldalról, melynek mély nemzeti érzése nem lehet kétséges; a meg-gondolását, mely fájdalommal veszi tudomásul a megmásíthatatlant, s bár politikai felfogása más, Ady kritikai állásában végzetes előérzetet s igazságot is lát, az embertől és a költőtől pedig nem tudja megvonni részvétét, mert vérszerint hozzánk tartozónak, fajtánkbelinek ismeri fel. Ady Endre édesanyja nézheti ily szemmel fia pályafutását: jóvátehetetlen bánattal, de meg nem tagadható vérségi szeretettel.

Ugyanakkor mások azt hitték s hirdették, hogy a történetek után végkép elvesztette talaját a „dekadens“ költészet, s megerősödött — a nemzetivel együtt — a konzervatív irány. Pedig a reakció, melyre e felfogás hívei számítottak, nem a nemzetiség, hanem a *fajtság* reakciójának bizonyult. Politikummá

vált a fajbeliség és így legott — mint minálunk minden politikum — irodalmi értékmérővé is. A fajmagyar Adyt, az őt magyar vért, ez a reakció jobb felől ültette, viszont váddal illette azokat, kikkel Ady életében rokonszenvezett. A fajtságon kívül még a Tisza-ellenesség negativumában is kedvencére talált e reakció Adyban, s így a költőhöz való rokonszenve ab ovo politikai színezetet nyert.

A konfuzió, mit Ady *irodalmi* megítélésében a *politikai* érdek okozott, még *felekezeti* elfogultsággal is bonyolódott. Ady református volt, s katolikus részről hajlandók voltak felekezeti sége, vagy éppen felekezete terhére róni fel eltévelyedéseit. Tudunk olyat, aki Ady végzetét református neveltetésében látja megpecsételtnek, s azt hiszi, minden másképp lesz vala, ha Ady katolikusnak születik, hiszen így is látni rajta, hogy egész életében voltaképp a catholicumra szomjazott. Nem csodálnók, ha ezek után a reformátusok, még Tisza-pártbeliek is, csak azért is a kálmínistát védenék, mentenék Adyban.

Hogy pedig teljes legyen a képe ne felejtkezzünk meg Ady régi híveiről, akik mindig azt hangoztatták, hogy nem politikai elfogultságból, hanem a tiszta költészet varázsos hatására álltak Ady mellé. Nos, jelent meg tavaly egy Ady-anthológia, mely a költő politikai (pártpolitikai) verseit — mint úgyis kisebb értékieket — szántszándékkal mellőzte. Ki zúdult fel leg-erősebben e „merénylet“ miatt? Ugyanez a csoport, mely állítólag „nem politikai elfogultságból“ állt Ady mellé annak idején. Mintha csak megijedt volna attól, hogy költőjének az ellentáborban is meg talál nyilani az út.

Úgy tetszik, mintha minden érdekkör, mely nem tisztán a költői, iro-

dalmi értékkel törődik — pártpolitikai, faji és felekezeti —, talánna Adyval egy érintkezési pontot s fegyverbarátságot kötné vele egy másik tabor ellen. Sőt mintha mind-egyik kizárólag a maga számára akarná őt lefoglalni és vitatná, vajjon volt-e s van-e másnak is (a politikai, faji, felekezeti ellenfélnek) jussa hozzá. A háborúelőtti Ady-ellenes gyűlölködés észrevétlenül egy Adyért való vetélkedés jellegét kezdi magára ölteni. Előbb civakodás vele és miatta: most civakodás egymással, érette, az ő segítségével.

Nehéz dolog ily körülmények közt Ady testvéröccsének, hogy bátyjáról beszéljen. Jól tudta, miért varták érdeklődéssel a jobb- és baloldalon egyaránt *Ady Endre életrajzát*, melynek megírására ő, mint valóban a leghivatottabb, évek óta készül. „Érveket remélnék találni benne — *egymás ellen*“: mondja Előszavában Ady Lajos, ki mégis csak megírta s nemrégien kiadta bátyja életrajzát. Jól sejtette, hogy könyvét „nem annyira irodalmi, mint inkább politikai viták“ számára fogják kiaknázni.

Ő mindent elkövetett, hogy ennek elejét vegye. Semmi egyebet nem akart, mint igazat mondani, úgy, amint legjobb lelkiismerete szerint képes reá. S könyve valóban ritka példája az önmegtartózkodásnak. Bátyját ő, mint költőt, kétségkívül igen nagyra becsüli: de tartózkodik minden kritikától, sőt minden alakító, elképzeltető művésztől, s csak tényeket közöl. Neki, mint testvérnek, érdekében állna, hogy ahol lehet, mentse a látszatot: s tehneté is, hiszen ha ő ma elhallgat valamit, azt talán soha többé senki meg nem tudja. De ellenkezésképpen: nemcsak hogy nem leplez, nem szépít, hanem — érzésem szerint — nem egyszer szükségtelenül is közlékeny. Bátran elhallgathatott volna egyet-mást lelkiismereti furdalások nélkül. A közönségnek végre is semmi köze máshoz egy költő életéből, mint ahhoz, ami a nyilvánosság előtt folyt le, vagy ami művét magyarázza. De Ady Lajos érezte, hogy két oldalról is figyelik, s arra szánta el magát, hogy elmond mindent; amit tud, s úgy, ahogy ő tudja. Az a benyomásunk, sőt amennyire ellen-

őrizhetjük, kétségtelen megállapításunk, hogy az igazságra, még a szó megválasztásában is, aggodalmas gondal törekedett s hogy joggal idézi Tinódit: „sem adományért, sem barátságért, sem félelemért lamisat bé nem irtam“. Tevedni tévedhetett. De akkor sem tévedése, hanem igazmondása lesz, az oka annak, ha könyve körül (szorosán vett magánugyekre itt nem gondolunk) — mint már az eddigi ismertetésekből is sejtetni — viták indulnak meg. Természetesen politikaiak. Mert ismétlem: végzte Ady Endrénék, mint minden, politikailag erősen exponált költőnek, hogy irodalom kívüli szempontok, aktuális párt-érdekek szerint ítéltessek meg hol így, hol amúgy. Hiszen a Petőfi-centenárium sem folyt le bizonyos lappangó politikai párbaj nélkül az ünneplők részéről, pedig több mint hét évtized telt el a költő halála óta s maga és költészete már egyaránt rég a történelemé s azzal, amit ő politikailag tett vagy nem tett, mai sorsunk nincs közvetlen összefüggésben. Hogyne dúlna hát a politikai — nemcsak érdekek, hanem meggyőződések harca és keserűsége egy oly költő körül, ki egy közeli nemzeti katasztrófa előzményeiben játszott, a kisebbségtől üdvösnek, de a nagy többségtől végzetesnek és kárhózatónak tartott agitativ szerepet!

Az irodalomtörténet megteheti azt, hogy Ady Endre költészetén is elvégzi a maga tudományos feladatát, vagyis hogy Adyt, mint *irodalmi* jelenséget meghatározza, megmagyarázza és történetileg értékeli. Így mindaz, ami miatt az életben vita folyik körülötte, magyarázó anyaggá, megállapítások tárgyává válik. De *elintézni* az irodalomtörténet sem intézte el ezzel. Az irodalmat nem a szaktudomány, hanem a közönség intézi el, oly író pedig, aki a gyakorlati életbe oly végzetesen beleszólt, csak a gyakorlati élet, hosszas sűrűlődések után. Megkísérelheti az irodalomtörténet (úgynevezett „objektív kritika“ formájában), hogy elősegítse a folyamat kitisztulását, de mint a tapasztalás mutatja, nem sok sikerrel: aki egyik párthoz sem tartozik, az mind a kettő előtt gyanús vagy legalább is ellenszenves.

De lássuk vázlatosan Ady életét, úgy, amint öccse könyvéből élénk

táru. Különösen pedig első, kevésbé ismeretes felét, melyben sorának és költészetének gyökereire ismerünk.

Régi nemes családból származik, mely a Gutkeled-nemzetségből eredezteti magát. Ha ez való, akkor a nemzetségnek nem ő az első költő-sarja, hanem a XVIII. századbéli jeles dalköltő, Amade; s aki szereti az efféle egybevetéseket, nem egy rokonvonalát fedezne fel az úgynevezett „nemzetietlen“ kor gáláns költőjében.

Mind apai, mind anyai ágon visszafelé menve, már a nagyapákban találni a költőre átöröklődött vonásokat. A hetyke, mulatozó, pasquillusokat irogató Ady Dániel, az „ár-vizi hajós“ egykori gazdatisztje; meg Pásztor Dániel, nemzedékekre visszamenő papok ivadéka, érmindszenti református pap, ki egyházi fölötteseivel összejárul s a büntetésből való áthelyezést nem fogadja el, hanem dacból katholizál s a szatmári katholicus püspöknek mindszenti zárdabirtokán vállal — csak azért is otthon, Mindszenten! — kezelőséget, majd pedig tettét megbánva, boritalnak adja magát, elveszti állását, útmester lesz, felesége pedig bánatában fiatalon elhal: — a két szilágymegyei nagyapa valami rusztikusabb vérbeli előképét mutatja s csirában magában rejtegeti a nagyvárosi költő temperamentumának és jellemének nem egy meghatározóját.

A szülőkről nem sokat mond a könyv. Írtak róluk már mások, s képük ott van a könyvben. Az apa, Ady Lőrinc, erős, csontos, kistermetű magyar ember; kitűnő, dolgos gazdálkodó; hirtelen haragú, kedves vidámságú férfi és nagy akaratú; szívesen kötekedik tréfából, esúfolódik komolyan, ha kell, s nem a levegőben, hanem a földön jár. Ára s általában a fej csontalapja erősen emlékeztet mindkét fiára. Mellette ott ül az anya, Pásztor Dánielnek korai árvaságra jutott Marika leánya, a sokat szenvedett, bánkódott, szép, szomorúszemű édesanya. Feje galambbősz, ajka körül fájdalomra hajlott a nyájjasság mósolya, mely régi, kedves magyar úrinők arcán oly otthonos volt. Csupa jószág és szeretet. Fiára gondol, mindig órá: onnan e mélyen

bánatos vonás, — nem a szemrehányásé, hanem a gondokba borult szereteté. Ők ketten rótták le költő fiukért a legnagyobb áldozatot. A harag és gyűlölet szavai elhatottak kívülről hozzájuk, de szívükbe nem eresztették be; tudomást szereztek zajos hírnevéről is, de annak sem örülhettek szívük szerint.

Ady Endre 1877 november 22-én született; mindjárt másnap megkeresztelték, mert igen gyöngének látszott; erősödni csak jóval később kezdett; egy rokon néni titokban egy-egy pohárka borral „erősítgette“ s nem lehetetlen, hogy végzetes italozásának itt van egyik magyarázata. Ideges, indultatos, követelőző gyermek volt; ha megtagadták tőle, amit erősen kívánt, nem egyszer elájult, kimeredt mérgében. A falu legvégén, temető mellett volt lakásuk, oda jártak játszani, vagy az Érbe fürödni. A mindszenti református iskolában kezdett tanulni, ott tanulta meg szokatlan teljességgel a Szenczi Molnár-féle zsolátrokat. Talán ez iskolában szokásos koedukáció is kiindulópontja némely későbbi hajlamoknak. Hogy a gimnáziumhoz jobb előkészületet kapjon, atyja, a református kúrátor, az utolsó elemi osztályt a katholicus iskolában járatta ki vele, ami Mindszenten nagy megbotránkozást keltett, csaknem mint Pásztor Dániel egykori katholizálása.

Gyermekkori szokásai, hajlamai közül egy, mert élete végéig tulajdona maradt, említést érdemel. Ingerkedő, esúfolódó hajlamát, úgy látszik, örökölte s öccse, mint saját igen eleven emlékeit, gyermekkorára nézve ezt nyomatékosan megállapítja. A meglett Adyban ez a vonás mindenestre elvesztette kellemetlen mellékizét, sőt — mint évődő hajlam — sokat emlegetett „szuggesztív“ hatásának egyik, reálisan megállapítható tényezője volt.

A gimnázium alsó osztályait a nagykárolyi piarista-, felső osztályait a zilahi református gimnáziumban végezte. Mindvégig jeles diák volt; könnyen tanult, órákra csak futtában készült. A matematikát, németet nem szerette; annál többre vitte a latinban. Az otthon még gyöngye, ideges gyermek ez évek alatt erősödött meg feltűnő módon s erejét a szokásos diák- és inascsatákban, meg — Nagykárolyban,

ref. hittanórára menet — a bóche-
reken gyakorolta. Korzózás, bak-
fisoknak udvarlás már a szigorúbb
fegyelmű károlyi évek alatt kedves
foglalkozása volt; a zilahi szaba-
dabb, túlságosan is szabad légkör-
ben pedig — kivált VII—VIII. osz-
tályos korában — már a hetenkénti
diák-kocsmázásokban is vezető sze-
rephöz jutott. Táncolni, tornázni
sohasem szeretett. Az erős fizikum-
nak valami természetes renyhésege,
mi későbbi éveiből jól ismeretes (ha
csak tehetné, gyalog sohasem járt),
úgy látszik, már ekkor sajátsága
volt. Hosszan megülni italozó tár-
saságban, cigányt hallgatni; inkább
volt kedvére. A zilahi legjobb tanuló
(elsőségére sokat adott), egyszert-
smind a legkitartóbb borivó volt a
diákok között. Verses csúfolódáso-
kat már Károlyban irogatott, de
komoly verseket aránylag későn s
nem nagy buzgalommal; az ön-
képzőkörben inkább mint félelme-
tes bíráló tett szert diákhírnévre.
Zilahon időnkint erős olvasási szen-
vedély fogta el; de verset nem igen
olvasott; Csongor és Tündét nem
győzte magasztalni; hatott rá Re-
vizky s különös módon tetszett
neki Zsutay János egynémely verse.
Feltűnő dolog, hogy különös ked-
vel folyóiratokat olvasgatott, kötet-
számra egyvégtében: Nyelvört, Bu-
dapesti Szemlét, Természettudomá-
nyi Közlönyt vegyest. Mintha a
folyóiratbeli olvasmányanyag kalei-
dozókóp-szerű változatossága von-
zotta volna.

Van valami végzetszerűség — nem
csupán abban, hogy életmódja mint
kezd már ekkor az egészségrontó
kedvtelések irányába haladni —,
hanem abban is, hogy kikkel hozza
összeköttesbe a sors' a kezdő gyer-
meket. Madzsar József és Jászi Osz-
kár ugyancsak Nagykárolyban ta-
nultak, egy pár osztállyal öfölte;
Jászival együtt járt az említett re-
formátus hittanórákra s későbbi
baráti viszonyuk innen ered. Zila-
hon rendszeren voltak privát-tanít-
ványai is, így VIII. osztályos korá-
ban a II. osztályos Kohn Béla; a
fiút azzal az utasítással bízta az
apja Ady gondjaira, hogy „kivétel
nélkül minden privátóra előtt kemé-
nyen meg kell pálcázni: még pedig
a fejét ütni, mert másutt nem érzi
már a verést“. Ez a Kohn Béla a
bolsevik Kun Bélával azonos.

Zilahi utolsó évére esik első ko-
molyabb szerelme; „múzsája“ Zsóka,
egy zilahi zsidóleány.

Két évi keletlen kísérletezés kö-
vetkezik a jogászi pályán. Egy évet
Debrecenben „hallgat“, a másodikra
Pesten iratkozik be, de Temesvárt
díjnokoskodik a kir. táblánál, ké-
sőbb Zilahon, ügyvédi irodában.
Csak az első alapvizsga letévéséig
jutott el, s még csak beiratkozni is
alig sikerült újabb félévekre, mert
a tandíjt több ízben is egyébre köl-
tötte el. Már Debrecenből küldözget
verset, novellát a „Szilágy“-nak, zi-
lahi ügyvédbojtárkodása idején pe-
dig sűrűbben is ír e lapba: egybek
közt támadó cikket a naturalista
irány ellen. Dühös negyvennyolcas:
április 11-én (e nap első hivatalos
megünneplése alkalmával, 1898-ban)
bever egy kivilágított ablakot.
Ugyanez időtájt határozza el addigi
versei együttes kiadását, s hogy
legyen egy füzetre való, sürgősen
irogat újabbakat, egybek közt —
1898 nyarán, Mindszenten — az *Ősz
felé* címűt, melyről, mikor elkészült
vele, azt mondta öccsének, hogy „ez
az első dekadens magyar vers“. S
van is igazság az életrajzíró testvér
azon megállapításában, hogy e ver-
sen „in nuce“ benne van a *Párizs-
ban járt az ősz* című későbbi vers
impresszionista íze. — A tervezett
füzet különben *Versék* címen csak
1899 tavaszán jelent meg s az új lakók
és a Budapesti Hírlap írtak róla leg-
melegebb ismertetést.

Ady már ekkor odahagyta a jo-
gászokodást: a *Debreceni Hírlap*
fizetett belmunkatársa volt. Haszta-
lan a szülők minden ellenkezése; el-
tökélt szándéka, hogy újságíró lesz.
Eddig is csak édesanyja szerelméért
volt hajlandó kísérletet tenni a jo-
gászi pályán, de most — 1898 no-
vember 24-én — ezt írja neki: „Hu-
szonégy éves vagyok, élni akarok,
az életre terveimnek is kell lenni...
Sohse elégtét ki az a remény, hogy
mint jámbor törvényszéki bíró vagy
főszolgabíró, békés, nyugodt életet
éljek, — nekem izgalom, hír, dicső-
ség kellett, amiket nálam most sem
pótol semmi sem... Én teljesen az
irodalomnak szentelem az életemet...
nemsokára egy fővárosi laphoz me-
gyek újságírónak. Talán majd a ha-
lális ágyamon meg fogom ezt bán-
ni, de addig nem, mert én akartam,
hogy így legyen — komolyan meg-

fontoltam... Édesanyám is, tudom, bele fog törődni... En meg azért megőrzöm édesanyám iránt örökre gyermeki szeretetemet."

Életmódjának (mi költészete meghatározásához szorosan hozzátartozik) e pályaválasztással meg volt pecsételve végzetes továbbalakulása; oly, a normális, nyugodt életrendbe bele nem illeszkehető hajlamoknak, minőket már diákkora óta láthatni, a zsurnalista-élet csak egyre ingerlőbb lehetőségekkel szolgalt.

De mind életmódja, minő költészete számára nagyváradi újságíróskodása hozta meg a valóban végzetes irratot. 1900 elején lett a nagyváradi *Szabadság* belmunkatársa, majd pedig e Tisza-párti lapnál nem érezvén magát otthonosan, 1901 május végétől kezdve segédszerkesztő a *Nagyváradi Napló*-nál, melynél — mint a lap szerkesztőjéhez írta — nem kell meggyőződésével alkudoznia, s szabadon „kezelheti a viharágyút a butaság, sötétség ránkortnyosuló felhői ellen". E hang már nem a 48-asé; hanem a biografus helyes megállapítása szerint „valami nagy, de akkor még jórészt homályos elégedetlenség az akkori egész magyar politikai és közélettel". Több cikkében a proletariátus, a kiüldözött romániai zsidók, s a nemzeti kisebbségek mellett foglal állást, s támadja a jólétben élő kanonokokat.

Nagyvárad azonban főképp azért vált végzetessé reá nézve, hogy itt ismerkedett meg azzal a nővel, kit verseiben Lédának nevezett. Ez egy katholizált zsidó nő volt s Párizsban élt, hol férje kereskedelmi irodát tartott fenn. A Nagyváradi Naplót Párizsba is járatta s feltűnt neki Ady Endre neve bizonyos cikkek és versek alatt. 1903 nyarán azzal a tervvel jött haza Párizsból, hogy Adyt magával viszi, mert úgy érezte, hogy kár volna neki a „váradi karrier"-rel megelégednie. Tehát a nő kezdeményezte az ismerkedést. Minthogy tudunkkal még élő nőről van szó, s csupán a könyv adatai általán rendelkezésünkre tartózkodunk az indokok kutatásától, melyek Lédát az Ady pályájába való beavatkozásra készítethették. Tény, hogy Ady még ez év őszén, némi kis francia nyelvtanulás után kiment Párizsba, s hogy ott Léda mintegy mentora lett neki a francia deka-

dens költészetre nézve; tőle hallotta Ady először *Baudelaire*, *Verlaine* és *Rimbaud* nevét — na ugyan e részben csakugyan pontosak a könyv adatai. Hiszen, mint láttuk, már öt évvel előbb tudott Ady a „*cecaudens*" költészetről; s megjegyezzetjük azt is, hogy a Budapesti szemében épp 1903-ban jelent meg egy ismertető cikkcske „*Uj költészet*" címen a francia lírának ez újabb, s nálunk még akkor alig ismert irányáról. Vajjon olvasta-e azt Ady?

A viszony, mely Léda akaratából közte és Ady között szövődött, csak 1912 nyarán szakadt meg, sikertelen szabaqlási kísérletek után, végre is Ady akaratából. Ady több tekintetben fonák helyzetbe került általa: anyagilag is függő viszonyba a nővel — különös baráti viszonyba a férjjel szemben, ki benne nem a riválist látta, hanem „az író t csodálta!"

Ady Párizs-járása e szerelmi viszonnyal volt (anyagilag is) kapcsolatban. 1911-ben járt ott utoljára, hetedizben. Lédával való szakítása után nem is ment ki többé. Itinerariumát a Lédával való viszony 9 éve alatt Párizson kívül Nápoly, Velenec, Nizza, Montecarlo tarkázza, de legkésőbb a karácsonyi ünnepekre csaknem minden évben hazatér Mindszentre. S Párizs meg Mindszent, montecarlói játékasztal meg karácsony, Léda meg az édesanya: élére jelzik ama végletes ellentéteket, melyek közt pályája s lelki élete hanyódott-vetődött.

Közben-közben hosszabb-rövidebb időt töltött Budapesten. 1905 elején lett a *Budapesti Napló* munkatársa, melyet akkor Vészi József szerkesztett. Ady ajánlatára került e laphoz Bíró Lajos, kívül Ady itt is, mint Váradon, egvűtt lakott. Nagyobb feltűnést akkortájt kezdett kelteni a lapban közzétett újszerű verseivel. Ady hálás volt a lapnak, hogy szabad tért nyitott neki, s hogy kész volt fölvenni mellette a harcot. Ezért, mikor a „darabont-kormány" Veszit sajtófőnökké nevezte ki, Bíróval együtt Ady is szívesen vállalt mellette állást, mint sajtótudósító. Politikai elvei — melyek mellett a darabont-kormány bukása után is megmaradt —, szintén nem akadályozták Vészi követésében. A „magyar problémák" megoldását (melyeken ő a paraszt-, a nemzetiségi-

a zsidó- és a latifundium-kérdést értette) az általános választójogtól várta. Egyébként pedig minden Tiszta-ellenes iránnyal szívesen azonosította magát, s Fejérváry politikájában ő ilyet látott. 1906 május elején a maga az *Új versek*-et, első oty kötetét, melyben új egyénisége saját formában lép a világ elé. A kötet fogautatásában „darabont”-vonatkozásainak is döntő része volt.

A Budapesti Napló 1907-ben más kézre kerülén, lap nélkül maradt s több irányban kísérletezett, hogy elhelyezkedhessen. Többek közt *A Hét*-re is gondolhatott, mert ebből az időből való Kiss Józsefnek e hozzá intézett fücsa levele:

„Kedves fiam, Ady Endre! Az, hogy a leveled goromba, nem bánt; de hogy számár, az bosszant. Én mindig nagyon okos embernek tartottalak és mindig nagyon szerettelek bogaraidal együtt. Én írtam rólad az első kedves sorokat az irodalomban és én dícsértem legjobban, ha szépet produkáltál. Nyilván apró röfögő állatok mindenfélét sügtak be rólam neked. Ugyanezt cselekedték nálam, de engem bajos beugratni. Ha jösz, szívesen látlak, ha nem jösz, egyen meg a fene. Mindig szerető öreg apád Kiss József.”

Ez a fajta kedélyeskedés nem tessett-e Ady-nak, vagy más oka volt reá? — a *Hé*hez nem szegődött el. Próbálkozott a *Budapesti Hírlap*nál is; megvan Rákosi Jenő levele, mely terminust tűz ki látogatására; de Ady nem ment el hozzá. Keresett kapcsolatot a *Népszavá*vál is. Öccse többféleképen is tudja indokolni e lépését s politikai rokonszenvét is fölemlíti. Mindamellott nem tagadja el, sőt tudtunkkal ő állapítja meg először azt a tény, hogy proletárverseit csak ettől kezdve írta. Vagyis balfelé való „orientációja” nem egészen s nem kizárólag belső okból magyarázandó.

Mindenki előtt ismeretes, hogy végül is a *Nyugat* közelékében talált állandó elhelyezkedésre. Megélhetése e folyóirattól függött s főképp Hatvany Lajosnak volt anyagilag lekötelezve. Ennek ellenére jó viszonyban, úgy látszik, csak akkor voltak, mikor nem látták egymást: „valószínűleg mind a kettőjükben volt valami olyan vonás, amely a személyes találkozás során kölcsönös averziót váltott ki” — mondja

az életrajzíró. Az 1910 őszén aláírt szerződés szerint csaknem egész irodalmi működését s minden verses és prózai munkájának kiadói jogát lekötötte a Nyugat Rt.-nak havi 400 korona tiszteletdíjért.

Nem követjük tovább az életrajz adatait. Nagyrészt tudott dolgokról van már szó ezek után, vagy pedig olyan magánügyekről — mint házassága — melyek az életrajzíró hosszan leköthetik ugyan, de a mi kizárólag irodalmi érdeklődésünk körén kívül esnek. 1912 óta egyre sűrűbben fordul elő életállomásai jegyzékében a „szanatórium”, a ↑ jel pedig 1919 január 27. napja előtt áll.

A „Nemzeti Tanács” a forradalom költőjét üdvözölte benne. Öccse szerint jól tudta, hogy nem irodalmi, hanem politikai okoknak köszönheti ezt; s fájlalta is; és nagyobb örömmel fogadta volna a Kisfaludy-Társaság elismerését, mert abban *irodalmi* méltányolást érzett volna. Ebben azonban tévedett. Mindenki jól tudja, hogy a Kisfaludy-Társaságnak, ha egyébként hajlott volna is reá, éppen *politikai* okokból lehetetlen volt Ady Endrét taggá választania.

Utolsó hónapjai különben, úgy látszik, a késő kiábrándulás (vagy talán inkább kijózanodás?) balvégzetével teljesek. A forradalomról, melynek kormányában barátai — Jászi, Garami, Kunfi, Szende — ültek, a Pogány Józsefek fokozatos térnyerését tapasztalva, ismételtlen hangoztatta, hogy ez nem az ő forradalma. Egész életében filozemita volt, de már a háború alatt aggályosan nézte a zsidóság szüntelen invázióját s aggodalmának, kivált Ágoston Péter ismeretes könyvével (A zsidók útja) kapcsolatban többször kifejezést adott. Zsidó részről ezzel a sovinizmus vádját vonta magára!

Jegyezzük ki az érdekes adatokban bővelkedő könyvből még ezt az egyet. Ady érzése szerint az akadémikus írók közül Lévy József és Kozma Andor tanúsították vele szemben a legnagyobb megértést és jóindulatot s „a Tisza-pártiságot csak Kozma Andornak tudta megbocsátani.” *thj.*

Magyar húnmondák képekben. Ősi mondakincsünknek a húnok történetéhez fűződő köre, bár nemzeti

*Utaltatás
Kiss József*